

СТАТИИ

Благоја ТАЛЕСКИ

ТРИЕСЕТ ГОДИНИ ОД ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ*)

ПРЕД 30 ГОДИНИ НА 2 АВГУСТ 1944 ГОДИНА во манастирот Прохор Пчински се одржа Првото заседание на АСНОМ, кое има историско значење за македонскиот народ и народностите, за нивниот слободен живот и прогрес. Се случуваше нешто што луѓето низ оваа мала земја со векови го посакуваа, нешто за кое се бореа и крвавеа. Се роди „денот на деновите“, се роди „последниот и победоносен Илинден“, за кој пееја македонските револуционери и поети Кочо Рацин и Мите Богоевски. Се роди првпат во историјата на македонскиот народ федералната македонска држава во рамките на Демократската Федеративна Југославија. Насобраниот народ и партизанската војска тоа празнично го доживуваа.

Во одлуките на Првото заседание на АСНОМ се вградија вековните стремежи и идеали за национална и социјална слобода и за државност, стремежи што низ вековите ги носеа генерациите на револуционери, преродбеници и борци.

Во Народноослободителната борба и Револуцијата се остваруваа и остварија идеалите на Илинден, идеалите на нашиот народ меѓу двете светски војни.

Народноослободителната борба и Револуцијата во Македонија, како што е утврдено од историографијата, се одвиваа во многу отежнати објективни услови поради тоа што Македонија географски претставуваше најнепосредна заднина на германскиот фронт на бреговите на Егејското Море, и поради што беше густо поседната од значителни окупаторски оперативни сили, а мерките за безбедност беа значително засилени и драстични.

Во такви услови востанието во сите подрачја на Македонија, независно од повремените плим и осеки што ти има секоја Револуција, забележуваше една перманентна линија на подем.

---

*) Реферат поднесен на свечената седница на Собранието на Социјалистичка Република Македонија.

Само на територијата на Социјалистичка Република Македонија во 1941 година имаше три партизански одреди, во 1942 година 19, во 1943 покрај бројните партизански чети и одреди дејствуваа баталјони и бригади на Народноослободителната војска на Македонија, а во 1944 една армија од седум дивизии.

Во континуитет и подем беше и развитокот на новата власт: во 1941 година се појавуваат воените комитети, во наредната година се рашири мрежата на народноослободителните комитети, а 1943/44 година е време на наполно развиена мрежа на народната власт, во лицето на селските, општинските околските и обласните народноослободителни одбори. На Првото заседание на АСНОМ, врз основа на непотполните податоци на Иницијативниот одбор за неговото свикнување, беше констатирано дека постојат повеќе од 500 народно-ослободителни одбори, а всушност живниот број беше поголем — над две третини од територијата беше покриена со мрежата на новата народна власт.

Во текот на 1944 година беше достигнат таков степен на општонародното востание што, во буквална смисла на зборот, е остварена Марксовата мисла за вооружен народ: во завршните операции за ослободување на Македонија дејствуваше армија во чии оперативни единици имаше 90 илјади борци, и офицери од кои 24 илјади загинаа.

Покрај ова, наполно беше развиена воено-територијалната мрежа со осум команди на подрачје и 34 месни команди, со посебни свои единици кои не влегуваа во составот на оперативната армија. Голем е бројот и на вооружените селски стражи. Над илјада месни НОО, сите раководства на Партијата, на СКОЈ и на другите општествено-политички организации, беа вооружени до потполното ослободување на земјата. Голем број мажи и жени беа ангажирани во изработка на алишта, чевли, транспорт на прехранбени и други материјали за војската и населението. Тие исто така беа вооружени и сами се обезбедуваа.

Сето тоа придонесе вооружениот дел да изнесува над 15 отсто од вкупното население, што е ретко висок степен на вооружено активиран народ и тоа исклучително врз доброволна основа, со невиден самопрегор и готовност за жртви.

На таков начин, во заедничка борба со другите народи на Југославија, предводени од работничката класа и нејзината авангарда на чело со Маршалот Јосип Броз Тито, генерацијата од НОБ и Револуцијата ја имаше таа историска улога да ги оствари вековните идеали на македонскиот народ и народностите, за кои се бореа и гинеа плејади борци и револуционери во минатото.

Сегашните генерации, кои се здобиваат со повисок степен на стручност и со висока општествена свест, се продолжувачи

на Револуцијата која тече, тие успешно ги понесуваат задачите и одговорностите за натамошниот развој на нашево социјалистичко самоуправни општество.

*
*   *

Во изминатите 30 години, работничката класа и работните луѓе од градот и селото, со ентузијазам и самопрегор ги зацврстуваа и развиваа револуционерните придобивки и постигнаа непроценливи резултати во материјалниот и општествениот развој, во ослободувањето на трудот и постојаното засилување на слободите и правата на човекот, а со тоа и во јакнењето и процутот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија, заедница во која сите народи и народности најдоа услови и гаранции за сестран развој и афирмација.

Јубилејново одбележување на АСНОМ се совпаѓа со новиот револуционерен подем, со реафирмацијата на класната суштина на општествениот живот што почна со 21-та седница на Претседателството на СКЈ и Писмото на другарот Тито и Извршното биро, а која на 36-та и 37-та седница на ЦК СКМ беше конкретизирана во наши услови.

Прославата на АСНОМ ја одржуваме во време на се постраница и побогата активност за остварување на новите уставни суштини на обврските и пораките од X Конгрес на СКЈ и VI Конгрес на СКМ, во развој на социјалистичките производствени односи, на материјалните сили, општествените дејности, науката и творештвото.

Низ овие текови, основните принципи содржани во одлуките на Второто заседание на АВНОЈ и на Првото заседание на АСНОМ, доживеаја и доживуваат нови квалитети кон надраснувањето на старите состојби на владеење во името на работничката класа и афирмирање на системот на непосредното владеење на работничката класа и работните луѓе, што отвора нови видовици за слободно здружениот труд, за ослободувањето на човечката личност по патот кон хумано и бескласно општество.

Во светот во кој живееме сè поприсутни се стремежите на прогресивниот дел на човештвото за мир, соработка и зближување на народите и земјите, за разрешување на противречностите по пат на меѓусебно разбирање и договарање, за попуштање на меѓународната затегнатост и за афирмирање на принципите на мирољубивата и активна коегзистенција.

Се гордееме со тоа што нашата земја е афирмирана како доследен поборник на политиката на неврзување, чиј инспиратор и творец е другарот Тито, неуморен борец во градењето на свет во кој ќе се надраснуваат противречностите и во кој мирољубивата и активна коегзистенција ќе стане трајна основа

во севкупните меѓународни односи, свет во кој на сите народи и земји би им било признато правото на слобода, независност и општествено-економски прогрес.

Во тоа име се заложуваме за развивање на сестрана соработка и пријателски односи со сите земји, држави и ослободителни движења, посебно со соседните земји, што е потреба и траен интерес на сите.

Наспроти сознанието за мир и соработка, како историска нужност, силите на реакцијата и мракобесието сè уште не се за потценување. Сведоци сме на нивните потфати во Чиле, на Блискиот и Далечниот Исток и на други невралгични точки во светот и за најновото посегавње врз независноста и суверенитетот на Кипар, што наедно претставува атак на безбедноста и мирот во светот. Енергично осудувајќи го актот на агресијата се придржуваме кон прогресивните стремежи на човештвото за мир и соработка меѓу народите и земјите.

Градејќи социјалистичко самоуправно општество, продлабочувајќи го братството и единството на народите и народностите, создавајќи сестрани можности за развој на човечката личност, создаваме и општество способно за одбрана на својата независност и интегритет.

*
*   *
*

Големината и значењето на придобивките на Народноослободителната борба и Револуцијата за сегашните и идните генерации на македонскиот народ и народностите, посебно, историското значење на Првото заседание на АСНОМ, можат да се согледаат и вреднуваат во вистински димензии ако се имаат предвид вековните стремежи и борби на ова наше поднебје.

Историографијата ги извадила на показ сите причини, услови и текови, како и континуитетот на стремежите и остварувањата, растежите, падовите и искуствата што биле вградени во процесите на конституирањето на македонскиот народ и државност.

Овој континуитет и растеж особено е изразен од средината на минатиот век.

Со нужен пиетет да ги споменеме делата и активноста на нашите најдобри синови во минатото, посебно делото на Крсте П. Мисирков и неговиот кристално јасен став за постоењето на посебен македонски народ и нација, слична но и различна од другите соседни балкански народи и нации, која треба да го има своето место во рамноправната заедница на балканските народи.

Општо познати се придонесите и на македонските социјалисти водени од Васил Главинов, од крајот на минатиот и во почетокот на овој век.

Познати се исто така придонесите на револуционерната, национално-ослободителна борба на македонскиот народ обединет околу неговата Внатрешна револуционерна организација, околу делото на Гоце Делчев, Јане Сандански, Горче Петров, и на нивните следбеници, околу епопејата на Илинден и Крушевската Република.

По трагичната поделба на Македонија во 1912/13 година и по Првата светска војна, уште повеќе се зацврстија ставовите, ориентацијата и искуствата за заедништво со другите народи како важен услов за одбрана од посилните држави и нивните марионети во соседните буржоаски држави.

Најнапредните сили на македонскиот народ, особено во периодот меѓу двете светски војни, остварија уште еден квалитетен чекор — се врзаа и добија поддршка од работничкото движење, неговата авангарда, што внесе нови и светли изгледи за успех.

Затоа, определбата и активната свест на македонскиот народ и народностите во Народно-ослободителната борба, раководени од работничката класа и КПЈ на чело со другарот Тито, претставува природен историски континуитет на стремежите, борбата за национална, политичка и социјална слобода. И оваа решеност беше природно да се преточи и во одлуките на Второто заседание на АВНОЈ и Првото заседание на АСНОМ.

Историското значење на овие одлуки се потврди и во изминативе 30 години на слободен живот и развиток, како и во натамошниот забрзан материјален и општествен прогрес што произлегува од новините во Уставот и пораките од X Конгрес на Сојузот на комунистите на Југославија и VI Конгрес на Сојузот на комунистите на Македонија.

*
*   *

Основните историски услови за свикнување и одржување на Првото заседание на АСНОМ се создаваа со пушка в рака уште од 1941 година, во заедничката борба со братските народи, а во летото 1943 година сите услови веќе беа целосно созреани. Затоа Преспанскиот состанок на ЦК КПМ на 2 август таа година донесе решение за отпочнување на подготовките за конституирање на АСНОМ, како врховно законодавно и извршно претставничко тело на Македонија и на македонската држава.

Интересно е да се одбележи фактот дека народните пратеници на Првото заседание на АСНОМ целосно го претставуваа македонскиот народ, дека беа застапени сите националности, рамноправно градот и селото, при што најзастапени беа работничката класа, сиромашното селанство и напредната интелекција, и дека избраните пратеници беа долгогодишни борци

за полна национална и социјална слобода на македонскиот народ и народностите.

Првото заседание на АСНОМ најавторитетно ја изрази волјата на македонскиот народ да живее како слободен и рамноправен член на југословенската федеративна заедница. На овој историски Илинден 1944 година, безрезервно се прифатени одлуките на Второто заседание на АВНОЈ. Основувајќи ја Демократска Федерална Македонија како составен дел на Демократска Федеративна Југославија АСНОМ ги прокламира слободата, националниот суверенитет и рамноправноста на македонскиот народ во рамките на југословенската федерација.

Декларацијата на АСНОМ за основните граѓански права, во која се прогласуваше еднаквоста на граѓаните пред законите без оглед на нивната народност, раса, пол, и религиозна припадност, покажа дека во новосоздадената држава ќе се оживотворат вистински прогресивни револуционерно-демократски идеи. Во Декларацијата, беше потцртано: „на националните малцинства во Македонија се осигуруват сите права на слободен национален живот“. Обраќајќи се до Албанците, Турците и Влаците, АСНОМ во својот Манифест укажа дека „поробувачите на Македонија од везден сакале да не разделат и скараат за полесно да ја владаат нашата татковина и да ги грабнат нашите народи“.

На Првото заседание на АСНОМ и во текот на сета дотогашна антифашистичка војна раководството на Народно-ослободителното движење во Македонија покажа на дело и во практика дека вистинското ослободување на македонскиот народ не го замислува без целосно признавање и остварување на сите права и слободи на националните, етничките, верските и јазичните малцинства.

Решенијата на Првото заседание на АСНОМ беа од голем интерес и надвор од границите на Југославија.

*

*

*

Во изминативе 30 години во Социјалистичка Република Македонија е постигнат релативно висок степен на материјален и општествен развој, со што во поволните услови на општиот развој на земјата, се надминуваа состојбите на аграрно и неразвиено општество и се остварија претпоставките за сè поразвиено индустриско, современо општество.

Производствениот потенцијал е зголемен за околу 5 пати, а општествениот производ за над 5,4 пати (што за 0,6 поени е повеќе од постигнатото во СФРЈ), при просечна годишна стапка на пораст од околу 7 отсто. Индустриското производство има носечко влијание во општиот развој, и е остварувано со средна

годишна стапка на пораст од 12,3 отсто (СФРЈ 9,8 отсто). Тоа во 1973 година е поголемо 20 пати во споредба со 1947 година, а во однос на 1939 година за 36,9 пати.

Брзата индустријализација внесе битни белези во промените на структурата на материјалното производство и го зголеми учеството на индустријата во општествениот производ од 14 отсто во 1947 година на 35,4 отсто во 1972 година. Динамичниот развиток и во другите области на материјалното производство, како и во општествените дејности, значително ја измени и социјалната структура на населението и го намали учеството на земјоделското население од 71 отсто во 1948 година на 39,9 отсто во 1971 година; националниот доход порасна на 6.005 динари по жител; а општествениот производ на 8.159 динари по жител, во 1972 година. Бројот на вработените во општествениот сектор од 200 илјади во 1952 година порасна на преку 300 илјади во 1974 година.

Во годиниве на слободен живот се постигнати значајни резултати и во сите области на општествените дејности.

Се разви широка мрежа на образовни институции.

Во основното образование е постигнат висок степен на опфатеност на генерацијата од 90,4 отсто. Во средното образование генерацијата е опфатена само со 34 отсто, што и натаму заслужува внимание, особено заради потребите на идниот развој. Во вишето и високото школово опфатеноста на генерацијата изнесува 9,9 отсто, така што во оваа учебна година на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје студираат преку 30 илјади студенти.

Видни резултати се постигнати и во развојот на науката, која сè потесно се поврзува со здружениот труд во стопанството и општествените дејности. Во последниве години е зголемен бројот на научно-истражувачките кадри, приближно за една третина.

Културата на македонскиот народ и на народностите постигна полна афирмација. Таа се збогати со вистински вредности кои придонесоа за нејзино вткајување во културата на југословенските народи и народности и во пошироките светски простори.

Посебно треба да се одбележи создавањето и работењето на **Македонската академија на науките и уметностите како врвна научна институција, која разви богата дејност и соработка со сродни институции во Југославија и надвор од неа.**

Постигнати се значајни резултати и во здравствената и социјалната заштита на населението.

Со особено задоволство можеме да ги поздравиме и резултатите од масовната иницијатива на работните луѓе од градот и селото во ширењето на современа патна мрежа, воведување на електрично осветление во најголемиот број села и населби,

изградбата на културни домови и други објекти на општествениот стандард.

Посебно одбележување заслужува масовната изградба на современо опремени станбени простории, така што некогашните кошари и појати ретко се среќаваат и во најоддалечените пасивни села.

Создавањето и ваквиот сестран и забрзан развиток на Социјалистичка Република Македонија зрачат како факел на слободата, националната свест и на прогресивната определеност на нашите сонародници во странство.

*
*   *
*

Постигнатите резултати во годиниве на слободен живот се цврста основа и претставуваат релативно висок старт за нашиот натамошен сестран и позабрзан развој. Исправени сме пред големи можности за динамичен материјален и општествен развој, со подлабоки структурни промени, со зголемено производство, продуктивност и акумулативност на стопанството, со современа организација на работењето, со поголеми продори на современата техника и технологија во процесите на производството, односно со современо, рационално и ефикасно работење и во општествените дејности, а врз основа на тоа и со поголем пораст на животниот и општествениот стандард на работничката класа и на работните луѓе од градот и селото.

Во тоа важен фундамент ќе претставува стабилизацијата и забрзаниот развој на постојните окрупнети организации и создавањето на нови, нивното вклучување во утврдувањето и остварувањето на развојните ориентации, нивното техничко-технолошко и економско заокружување и натамошно оспособување да го импулсираат и понесат целокупниот развој.

Битна компонента на материјалниот и севкупниот општествен прогрес е натамошниот напредок на нестопанските дејности, науката и творештвото, зашто нивното заостанување или занемарување ќе претставува објективна пречка за нашиот натамошен материјален и општествен развој.

Исто така, посебно внимание заслужува реализирањето на „зелениот план“, со длабоки квалитативни промени во земјоделството, во материјалната сфера и во сферата на производствените односи, со раздвижување на огромните потенцијали, се уште недоволно или екстензивно користени, во општествениот сектор, а особено во индивидуалниот сектор, со изградба и заокружување на агро-индустриските капацитети и сестрана социјалистичка преобразба на селото.

Сето ова ќе бара вонредни и осмислени напори од работничката класа и сите работни луѓе. Пред сè мора да продолжат напорите за доизградување на долгорочна развојна концепција и политика.

Основните носители во конципирањето и оживотворувањето на среднорочната развојна политика се организациите на здружениот труд. Тие, врз основа на научни согледувања и објективна анализа и критериуми, со општествени договори и самоуправни спогодби ќе ги утврдуваат и усогласуваат сопствените, заедничките и општествените интереси. Се разбира во конципирањето и утврдувањето на среднорочната и долгорочната развојна политика значајно е учеството и одговорноста и на општествено-политичките заедници, почнувајќи од општините, Републиката, па сè до Федерацијата.

Новите уставни, документите и пораките на VI Конгрес на СКМ и X Конгрес на СКЈ претставуваат идејна и политичка платформа, длабока инспирација и јасна ориентација за акција на работничката класа и на сите работни луѓе, на Сојузот на комунистите и на сите организирани социјалистички сили во борбата за остварување на доминантниот општествен однос — самоупраувањето во сите пори на нашето живеење, за нова етапа во развојот на нашиот самоупрауван социјализам.

Продлабочувајќи ја рамноправноста, акцентирајќи го братството и единството на народите и народностите во Југославија, како најголема придобивка, уставите остануваат цврсто поврзани со Народно-ослободителната борба и Социјалистичката револуција, со одлуките на АВНОЈ и АСНОМ. Творечкото продлабочување на пораките на АВНОЈ и АСНОМ во Уставот на СФРЈ и Уставот на СРМ, сосем јасно зборува за нивната далекусежност, за нивната нераскинлива поврзаност со интересите на работничката класа и работниот човек.

Едно револуционерно движење може да опстојува ако ги согледува реалните можности и противречностите, а уште повеќе ако ги пробива патиштата и отвора визии за продор на новото, прогресивното. Новиот устав токму ги одрази стремежите за натамошен прогрес за постојано усовршување и продлабочување на социјалистичките самоуправни општествени односи. Тој претставува уште една победа на работничката класа и на сите работни луѓе на патот кон укинување на класното општество и остварување на општество на слободен труд.

Во периодот од 21-та седница на Претседателството на СКЈ и Писмото, работничката класа, Сојузот на комунистите на Југославија и организираниите социјалистички сили ја добија битката и ги пресекоа корените на антисоцијалистичките и анти-самоуправните појави во нашето општество. Задавајќи им решителен удар на овие појави, тие одново се изборија за општествена акција во која ќе се обезбедуваат историските интереси на работничката класа, се изборија за искоренување на сите скршнувања од социјалистичкиот самоупрауван пат на нашето општество.

Во идната наша општествена акција главна преокупација ќе биде борбата за остварување на суштините и решенијата на Уставот во сите области на општествениот и економскиот живот. Тоа е наша основна стратешка цел и насока за нашиот иден општествено-економски, политички и културен развој. Тоа е долгорочен процес кој бара секојдневни творечки напори и осмислувања, процес кој во практиката ќе се оживотворува во онаа мера, во која ќе успеваме да ги покренеме сите организирани социјалистички сили, работничката класа и сите работни луѓе од градот и селото, за целосен продор на новите уставни суштини и односи во здружениот труд, во политичкиот систем и во сите области на општествениот живот.

Оттука не случајно се нагласува потребата од завршување на процесите за конституирање на основните организации на здружениот труд, а уште повеќе потребата со нивното конституирање да се шират просторите за вистински продор на новите општествени односи.

Практичната примена на новините од Уставот, битката за остварување на новите односи, е долготраен процес, сложена и сериозна задача која треба постојано да се осмислува, да се реализира при што е потребно единство и координација на сите општествени фактори во организациите на здружен труд, во месните заедници, во општината и Републиката, при кое не ќе се занемари местото и одговорноста на секој орган и организација одделно.

Воведувањето на делегатскиот систем како единствен облик за решавање на општествените прашања претставува најкрупна измена во политичкиот систем, која дава можност за најшироко и вистинско вклучување на работничката класа и на сите работни луѓе во одлучувањето.

Собранискиот систем кој се темели на делегатскиот принцип добива најширока самоуправна основа. Зашто, делегацијата и делегатот секојдневно живеат со проблемите на основните организации на здружен труд и на другите самоуправни организации и заедници, со проблемите на месните заедници и на општествено-политичките организации. Поради ова, интересите на работничката класа и на сите работни луѓе најнепосредно доаѓаат во собранијата на општествено-политичките заедници.

Секојдневно надраснувајќи ја инерцијата, разните видови на отуѓување на доходот од оние што го создаваат, појавите на узурпирање на самоуправните права на работните луѓе, надраснувајќи ги појавите и тенденциите на монопол над општествените средства и технобироократското однесување, ќе ги ши-

риме просторите за афирмација на новите односи во кои работничката класа и сите работни луѓе имаат доминантна улога во здружениот труд и во вршењето на политичката власт.

Раздвигувањето на делегатскиот систем, на делегациите и делегатите го организираме во разгранет и богат систем на самоуправање кој е доминантен општествен однос во сите клетки од нашето живеење. Затоа, делегатскиот систем не ќе може доследно да се оживотворува во практиката доколку добро не функционираат сите самоуправни механизми во организациите на здружен труд, месните заедници, општината и Републиката. Само со раздвиженост на сите самоуправни структури со цел да се постигнува единство на мисла и акција, со вистинско и креативно учество на сите работни луѓе, ќе се обезбеди делегацијата, и делегатскиот систем воопшто, во одлучувањето да поаѓа од интересите на работничката класа, на здружениот труд, на работните луѓе од градот и селото.

Во овој контекст не е одвишно да се спомене и кадровскиот аспект во овие напори, а имено во здружениот труд во сите тела и органи на делегатскиот и самоуправниот механизам, во сите клетки на општеството, треба да се привлекуваат и да го понесат товарот на прогресот пред сè личности со творечки приоди и заложби, осведочени борци за самоуправен социјалистички развнток, стручно афирмирани во одредени области од општествениот живот, луѓе со развиено чувство на одговорност и, воопшто, со потврдени стручни и морално општествени вредности.

Борејќи се за ова ние, всушност, придонесуваме за реализација на историските интереси на работничката класа, кон ослободување на човекот од сите видови на општествена подреденост, кон хуманизирање на општеството и човековата личност, свесни дека ќе најдуваме и на отпори спрема таквиот самоуправен развнток. Тоа од нас го бара овој историски миг и идниот прогрес, тоа од нас го очекуваат генерациите кои пред 30 години, во Прохор Пчински, ги оживотворија идеалите на поранешните поколенија.